

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՀԱՆԴԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԻ : — ԹԻԻ Ը.

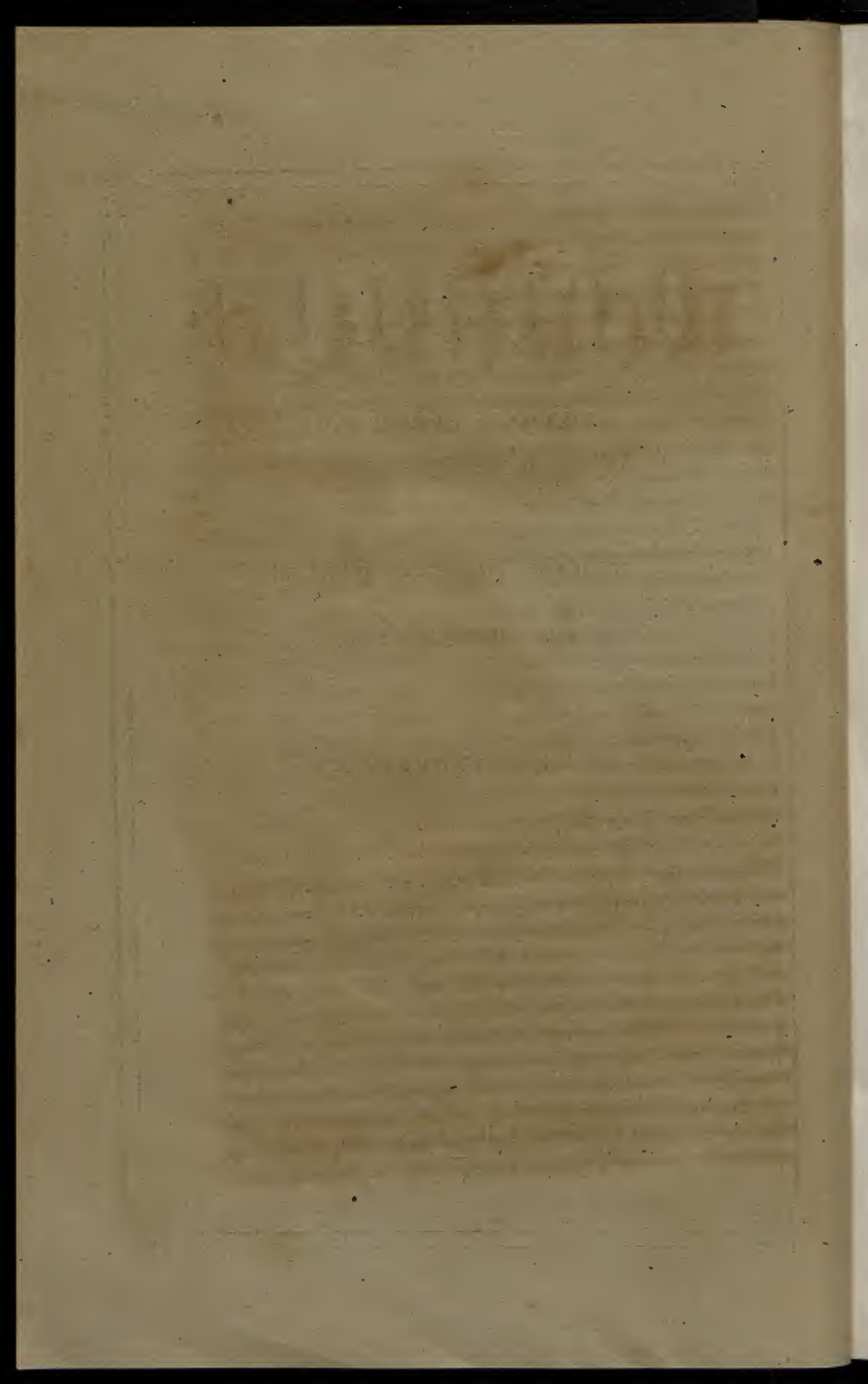
15. ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 1855.

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՏՐԴԱՏԱՅ ԱՆԴՐԻՆ.	ՀԱՐՄԱՅ.
ՀԻՐՄԻՋԵԱՆԻՆ ՏԵՏՐԱԿԸ.	ՎԱՀԷ.
ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՈԳԻՆ.	ՀԱՐՄԱՅ.
ԺԱՆՕ ԵՒ ՔՕԼԷՆ ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ.	—
ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ	—

ԲԱՐԻՉ.

1855

ԱՐԵՒԵԼՔ

ՀԱՆԳԷՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

ՏՐԳԱՏԱՅ ԱՆԳՐԻՆ

Մեր տոհմային սլատմութեան մէջ քիչ թագաւոր կայ որ Տրդատայ նման հայ ազգին համակրութիւնը գրաւէ : Իր քաղաքական և կրօնական վարքը այնպիսի նշանաւոր երևոյթ մը կը յայտնէ որ սլատմագիրը կը բռնադատուի հոն կանգ մ'առնել և խորհիլ, վասն զի ազգի մը նոր կրօնք ընդունիլը առօրեայ դէպք մը չ'է և անորէութիւնը հիմնովին կ'ալլակերպէ : Ստուգիւ՛մք Տրդատայ օրերը եղած այլայլութիւնը, որչափ և արմատաւոր ըլլայ, առաջնութեան փառքը չ'ունի, այլ երբ մատենագիր մը մինչև Լուսաւորչայ կարգը կը հանէ զանիկա և իր ժամանակի նահատակներէ վերագոյն կը դասէ, կրնայ ըսիլ թէ այն փառքը երկրորդական ըլլալով իր նըշոյլէ և ոչ կայծ մը կը կորուսանէ : Խորենացին՝ որ սովորաբար հանդարտ սիրտով կը գրէ և միշտ ճշմարիտը յայտ-

նելու աղնիւ վառիւց մը ունի, Տրդատայ պատմութիւնը նկարե-
լու համար, իր բնական հանգարտութիւնը զրեթէ կը մոռնայ,
լակոնական ոճը մէկ զի կը թողու, նոր հումադ մը կ'զգայ, վառ-
վըտուն սգի մը կ'ընդունի և քանի մը երեսի մէջ թէ՛ զովեպտի և
թէ՛ պարստի սահմանէ դուրս կ'ենէ : Խորենեան պատմագիրին
ըսածը, որքան և արտաքոյ կարգի բան մը երևայ առջի բերան
բանասէրի մը, հաւանական է թէ այն ժամանակի աւանդութիւն-
ները անոր իրաւունք կու տային։ Եթէ ոչ անհնարին է ենթադրել
թէ այնպիսի զովեպտ մը բոլոր ազգէն ընդունի : Առաւելութիւնը
(exagération) անհետ չ'ընէր ճշմարտութիւնը, մանաւանդ թէ կը
հաստատէ դան, վասն զի հիմ մը ըլլալու է որ շէնք մը կանգնուի
և տկանատեսներու հաւանութիւնը ընդունի : Տրդատայ մանը
մանաւանդ՝ Խորենացիին սիրաւ կը յուզէ և բարկութիւնը կը
շարժէ. « արք արամեանք մինչև յերե՞ք էք ծանրասիրտ, կը զոչէ
աղնիւ ճերունին, ընէ՞ր սիրէք զհանրութիւն և զանաստաճոյրս »
և կ'սկսի դառնալի կերպով իր աղէյօշ մորմոքը և վիշտը զրել և
ապագայ սերունդներու աւանդել :

Զէնք յիշեր ո՛ր երևելի հեղինակը ըսաւ թէ՛ յեղաշրջումը անաս-
պելական այն հրէշի կը նմանի որ իր բուն զաւակները կուլ կու-
տայ : Այս խօսքը զրեթէ ամէն ազգերու պատմութենէ հաւատա-
տութիւն մը կը զանայ և չը կայ երևելի փոփոխութիւն մը որ
հանգարտ և անմեղ կերպով կատարի : Տրդատ ալ կուր եղաւ
այն հրէշին, և իր ազգին նոր կրօնք մը տամ ըսելու ատենը թիւ-
նայի բաժակ մը փոխարէն տաւ և աշխարհէ ելաւ : Արդանքն
վատ փոխարէն որ պատմագիրին արտաքոյ կարգի խօսքերը կը
մէկնէ Եթէ չ'արդարացընէր : Տրդատ ոչ միայն մեծ թագաւոր է
այլ և բրիստոնէայ թագաւոր՝ ասկէ ալ՝ անելի, հաստատակ թա-
գաւոր մեր թշուառ ազգին, և իր անունը միշտ կապեալ պիտի
մնայ կրօնական յեղաշրջումի մը հետ որու ինքը եղաւ առաջին
և երևելի զոհը : Մեր սոսմային պատմութիւնը չը յիշեր թէ այս-
պիսի վեհ թագաւոր մը իրեն արժանի յիշատակարան մը ունէ՞ր
է, Եթէ ոչ, և տեղեկութիւն մը՝ չ'ունէր թէ արդեօք Հայաստանի
աւերակներու մէջ հիմայ տեղ մը իր անունը փորագրենա՞լ է և
մասնաւոր յիշատակարան մը ունի՞ր. այլ Էրբ Ծրանասայի մայրա-
քաղաքին մէջ իր անդրին կանգուն կը տեսնենք, միսթարութիւն
մը կը համարինք մեզի երկակայել որ մեր հայրերը զոհէ շիրիմ
մը կանգնէր և իր անունը քարի մը վրայ նշանակէր են իրենց

ապերախառ վարքին ապաշաւը յայտնելու համար : Այս աղտոր
անդրին Լուսիւրի մէջ կը գտնուի հիմայ և վեկուտ տը Միլո անուն
հրաշալի և հոյակապ անդրիէն քիչ մը հեռու տեղ մը դրած է :
Պատուանդանին վրայ այս նշանագիրը կայ « Տրդատ Թագաւոր
Արմէնիայի, Թիւ 446. » (Tritade, roi d'Arménie, n° 446) : Հա-
տակաւ բաւական բարձր է ու սիրուն և ահարկու դէմք մը ունի .
մօրութեւն Երկայն և զանգրահեր, քիթը քիչ մը մեծ, շուրթերը քմի-
ծաղ, ծները հաստաբաղուկ, ճիւղը լայն, մանրմէնը հաստ և զիւրբ
արի : Աջ ձեռքը գաւազան մը կայ և մարմնին վրայ պարեգօտ
մը որ մինչև ծոծրէրը կը հասնի . պարեգօտին վրայէն Երեք մասի
հաստութեամբ գօտի մը կայ ուսկէ զաշոյն մը կը կախի դէս
ի տհեակ կողմը : Ուսերը լայն վերարկուով մը ծածկեալ են,
տհեակ ձեռքը անոր ծայրերը կ'ամփոփէ և կը բռնէ : Վերարկուն
լանջին վերի և աջ կողմը ճարմանդով մը կապեալ կը մնայ :
Սրունքէ մինչև ճիւղերը տեսակ մը նեղ վարտիքով և հոտմէական
կերպով հագւածէ . ոտքերու հողածափը Երես չ'ունի, յատակը
մասերու վրայ կաշիով փածածեալ է և վարտիքին կապերու հետ
կը խառնուի : Գլխին վրայ տեսակ մը գտակ կայ և անոր վրայ
կէս-բոլոր պսակ մը մէջ տեղը նշանով մը . գլխին մագերէ դէս
ի պսակը կը դառնան և հիւսեալ կ'երևան : Համբարաբ ըսելով
այս անդրին ճարտար ջէնք մ'ունի և Տրդատայ արժանի է : Հայ
բանասէրի մը կարծիքը այն է թէ այս անդրին կատարեալ Պար-
թևի դէմք մը ունի, այլ երբ ջինսեր է, ո՞ր ջինսեր է, ուսկե՞
Փրանտա եկերէ, յայտնի չ'է : Արեւի է թէ Հռոմի մէջ ջինսած ըլլայ
այն, վասն զի Տրդատայ անդրիէն քիչ մը հեռու ուրիշ երկու
անդրիներ ալ կը տեսնուին որ այս Թագաւորին քանի մը զգեստը
և ձևերը ունին : Այս երկու անդրիներու պատուանդանին վրայ
բարբարիկ կալանաւոր (prisonnier barbare) նշանագիրը կայ, և
ամէն մարդ գիտէ որ Հռոմէացիներու սովորութիւն էր բարբարիկ
ըսել օտար ազգերու : Այս կարծիքը մեզի հաւանական կ'երևայ
այլ չ'ենք համարձակիր պնդելու թէ ճշմարիտ ըլլայ : Երբ Լուսիւրի
ապարանքէն անցնինք անհնարին է որ Տրդատայ յիշատակը չը
զարթնու մեր միտքին մէջ և սեւած և տեսիլները չը սրաշարեն զմեզ
մանաւանդ հայ բանասիրտի մը կարեւ, այլ ազգու ոտանաւորը
յիշելու տառննիս որ նոյն անդրիին տաքնը յանպատրաստէ ջի-
նէր է : Հեղինաղը անդրիին կենդանութիւն տալով կը հարցնէ :

« Ո՛ տարազիր լեհ անդրի
Ի՞նչպէս անշուք և այրի
Օտար երկիր դու եկար
Ըսէ՛, ինչպէ՞ս հոս ինկար :
— Արարատայ հէք որդի
Ինձի նճման վտարանդի,
Երբ օտարի ձեռք ճարտար
Անմահութիւն ինձ կուտար
Հայրենիք իմ հարակամ
Թոյն պատրաստէր որ երթամ » :

ՀԱՐՄԱՅ

Դ Ա Տ Ա Կ Ա Ն

ՀԻՐԱՄԻԶԵԱՆԻՆ ՏԵՏԸԱԿԸ

Ի վերջէ համրը խօսեցաւ. Հիւրմիւղեանը իր նուիրական բե-
րանը բացաւ : Կ'ըստի թէ հստմէական սուրբ մը այս հրաշքը կա-
տարեր է որ Վենետիկի վանքին քաղքայեալ պատիւը պահուի :

Հիւրմիւղեանը տեսարակ մը հրատարակեր է... Փրանսերէն :
Եւ ինչո՞ւ արդեօք Փրանսերէն և ոչ հայերէն. ստուգիւ չ'իյտէնք :
Ասիայի քանի մը քաղաքներու մէջ հայերը սովորութիւն ունին,
մայրենի լեզուով խօսելու ստեն, օտար լեզուով կամ Թիւրքերէն
հայհոյել, որպէս զի մայրենի լեզուն չ'աղտոնել կամ հայհոյանքը
արժէք մը չ'ունենայ : Կարելի է թէ Հիւրմիւղեանը այսպիսի ուսմ-
կային սովորութեան մը հետեւիլ ուզէ այս պարագայի մէջ, և
ի մտի դնելով ճշմարտութեան դէմ հայհոյել կամ ստել, հայերէնը
մէկզկի թողու և օտար լեզուով ստէ : Այսուհետեւ եկիւ՛ զուն այս-
պիսի աւանդապահ մարդու ազգասէր մի՛ ըսէր, երբ անիկա
կ'աշխատի ամէնէն այլանդակ սովորութեան մը հետեւիլ որ զոնէ
ասով իր ուսմիկ հայրենակիցներէ չը տարբերի : Արդարեւ մարդ

չ'կտէ ո՛ր կողմը դառնայ, ինչպէս և վարւի չարասէր լեզուները պատրաստ են. բամբաստանքի տխուր ի բնէ տուեալ է մերթններու, այնպէս չ'է մի՞ սիրելի Հիւրմիւզեան... :

Հիւրմիւզեանը օրերով տատամսելէ ետեւ թէ ինչ լեզուով ստէ, ի վերջէ կը հաւանի ֆրանսերէնը ընտրել, Վոլգերի լեզուն բերանը առնել և ճշմարտութիւնը թշնամանել : Այս նպատակաւ դռնէ դուռ կ'իյնայ, կառքէ կառք կը ինծեայ իրեն համասիրտ փաստաբան մը կը քննուէ, և հուսկ ուրեմն կը գտնէ զանկա դատարկ օրինագէտներու ակումբին մէջ.... : Նւ ահա կատարի այն առակը որ միշտ պանդխտներու բերանն է, և զոր չ'են մոռնար կրկնելու երբ երկու բարի մարդ իրարու կ'ուզեն բաղդատել :

Հիւրմիւզեան վանապետը իր նպատակին հասնելու համար կրնար Պ. Կիլմէն անուն մարդէ ընտրագոյն և ճարպիկ փաստաբան մը գտնել որ գոնէ՛ իր լեզուն համով հոտով գրել գիտնայ և հասարակութենէ դիւրաւ կարդացւի : Ստակով չ'է մի՞ առ. ստակով ինչ բան գնոյ չ'առնուիր. համոզում վաճառելու ստուտուրը ի հեռուստ հետէ Գրանտայի մէջ կը տեսնուի. ստակի համար զրոյ մարդերէ շատ ինչ կայ երկրի երեսը : Նո՛յն Հիւրմիւզեանը իր սևաղէմ կրօնաւորներու զրպանը տակուվրայ ընել հաճի, հաւատարի ենք որ հոն քանի մը փայլուն ոսկի կրնայ գտնել որ այս տեսակ առուտուրէ շահւած են : Շատերը կը վկայեն թէ, Հիւրմիւզեանը ազան չ'է. ամէն առաքինութիւնը ունի, ազանութիւն չ'ունի, մանաւանդ թէ, հոս, ազան ըլլալու առիթ մը չի կայ, վասն զի այն ստակը Մուրատեան հրիտակէն կ'ելնէ. ապրի՛ Մուրատեան հրիտակը... : Ուստի ճշմարտիւ կ'ըսենք թէ Հիւրմիւզեանին համար դժուար բան մը չը պիտի ըլլար, իր փայլիլուն ոսկիներով, անելի ընտիր փաստաբան մը գտնել և իր տետրակը շարադրել տալ : Չնաշխարհիկ Հիւրմիւզեան, ստել կայ և ստել կայ, հաւատան մեղի. ուրիշ փաստաբանի մը բերնով աւելի վարպետ կերպով կրնայիր ստել և միամիտ մարդերու կլլել տալ քու ստոթեան բոլորը ի հատերը : Նո՛յն մեղի չ'ես հաւատար Վէր. Սօրկոճեանին հարցո՛ւ. անկա լաւ գիտէ թէ ոսկին ինչ հրաշքներ կ'ընէ, և ինչ.... դուռներ կը բանայ, և ջուտով կը հաւանիս մեր դատումին :

Հիւրմիւզեանը իր տետրակը կ'սկսի ուրիշները թշնամանելով կամ աւելի ճշդիւ ըսենք արհամարհելով : Արհամարհանք մի՞. ինչո՞ւ չ'է : իր ճակատէն փառք ու պատիւ կը հոսի, և քառուսն

արի ու յարգի կրօնաւորներու կը հրամայէ : Իր գիշերադէմ բա-
նակին քաջութիւնները հիմա բոլոր հայերու, համայն աշխարհի
ծանօթ չ'են մի : Արհամարհանքը յաղթականին կը վայելէ ինչպէս,
շղարշ մը նոր հարսի և Հիւրմիւղեանը եղբայր մը ունի որ հագնի-
նելով պսակ հիւսել և դրօշներ կարկտել շատ լաւ գիտէ... Ան-
տարակոյս Հիւրմիւղեանը գրիչ մը աննկէ առաջ մէյ մը իր վրայ
նայած և իր մարմինը քննած պիտի ըլլայ, և տեսնելով որ սիրտը
անարատ է, ճակատը սուրբ և ձեռքը մաքուր, ամէն բան մոռցեր
և հետեւեալ տողերը շարադրեր է : « Մեզի չի վայելի՞ր զեօր և
կաւին մէջէն ժողել այն տեարակները որ այս նպատակաւ տալեր
են, և որոնց շարունակութիւնը, ինչպէս և կը լսենք, արդէն
վրայ է : Կը թողունք որ անոնք այն արհամարհանքով միան նրով
ծաղկեր են (1) : » Ամէն :

Չ'ենք գիտեր թէ Հիւրմիւղեանը որս՞ւ աչքով իր վրայ կը նայի,
կամ որ հայելիի մէջ իր կերպարանքը և մարմինը կը դիտէ. մենք
բնաւ իր երեսը չ'ենք տեսեր, զինքը չ'ենք ճանչնար և ճանչնալու
ալ փափագ՝ մը չ'ունինք, այլ եթէ այն պատկերը, որ մեզ կը հեր-
կայի, իրեն նման է, կրնանք հաստատել որ իր տեսութեան վրայ
հիշանդութիւն մը կայ, նայածին հակառակը կը նշմարէ և բոլո-
րովին կը խաբւի : Մեզի ներկայեալ պատկերը աղտը չ'է և որ-
քան ուշադիր նայելու ըլլանք անոր վրայ, զանիլ մը կ'զգանք և
սիրտերնիս տակու վրայ կ'ըլլայ : Ձեռքերուն վրայ կեղտ մը կայ,
և ճանչնոր մարդերը կ'ըսեն թէ ոսկիի կոյտ մը խառնելէ այն
կեղտը հոն մնացեր է : Հիւրմիւղեանին ձեռքը այնչափ Մուրա-
տեան սակիներու հետ կը խաղայ որ չ'ենք զարմանար եթէ այն
կեղտը այսպիսի դրօշանքէ մը առաջ եկած ըլլայ : Իր պատկերին
շուրթերը շատ մաքուր չ'են և տեսակ մը գէշ հոտ կը բուրեն :
Ումանք այս մեկնելու համար կ'ըսեն թէ Հիւրմիւղեանը որկորայ
է, ճաշ ու խորտիկը շատ կը սիրէ, և ուրիշները ի սեղան հրաւի-
րելը իր միակ դրօշումն է մանաւանդ Բարիդ զալէն հարը : Այս
մեկնութիւնը մեզի հաւանական չ'երևար, այն հոտը ճերճերի հոտ
չ'է. ԽՂՃՄՏԱՆՔԻՆ մէջ փախող մարդու շուրթերը համազանով
չ'աղտեղիր, ուրիշ զարք հոտով մը կ'օծի : Ճակատն ալ անոն-

Il ne convient pas de ramasser, au milieu de leur fange, les libelles
déjà imprimés dans ce but et auxquels on annonce encore une suite.
Nous les abandonnons au mépris dont ils sont couverts.

րատ չ'է, ընդհակառակն, այնպիսի մութ մը կը տեսնուի հոն որ
Շէքսպիրեան արտաբի նման յարատե պիտի մնայ և բանէ մը չ'աւ-
րելի պիտի: Սիրաւ ըսեանէ անուր կիրքերու բոյն մը երևան կը
հանէ և նայողին ճշմարիտ զգումներ մը կուտայ :

Այս է մեզի յայտնեալ պատկերը, և Մուրատեան Վարժարա-
նին կուոյ մէջ զտնւոյնէրը համակամ և միարան կը վկայեն թէ
ստուծեան և ոչ ստուէր մը կայ հոն : Ուստի Հիւրմիւղեանը աւելի
լաւ կ'ընէ, ուրիշ անգամ տետրակ գրելու տալէն, կաւի խօսք չ'ընել
և արհամարհական ոճը մէկդի թողուլ, վասն զի արհամարհելը
պատասխանել չ'է, և ոչ թշնամանքը՝ փաստ : Մեկու մը չի կրնար
կլլել տալ Հիւրմիւղեանը թէ Հ. Սարգիս, Հ. Գաբրիել, Հ. Ամ-
բրոսիոս, Պ. Չոնդը արհամարհելի մարդեր են : Ասոր ներհակը
ամէն հայու ախներն է, և մենք ի պատույ մասին, Պ. Չոնդը
Ս. Ղազարու սե երեսներէ վերագոյն կը համարինք : Այլ խնդիրը
հոն չ'է. վերոյիշեալ ազգասէրները արհամարհելի ալ ըլլան, անկէ
չի հետեիր որ իրենց զրաժը սուտ ըլլայ : Հոս է խնդիրը և հոսկէ
խոյս տալը ոչ արհամարհանքով կարելի է և ոչ թշնամանքով :
Բանավէճի ասպարէզին մէջ կալանաւոր են, սիրելի Հիւրմիւ-
ղեան. հարկ է որ պատիւ պաշտպանես, եթէ արհամարհես,
վատ են, եթէ լռես, սուտ են, եթէ անօրէն մարդերէ օգնական
խնդրես, անօրէն են, եթէ կոծակ դառցընես, յաղթանար են և վա-
տուծեան կնիքը ետէզ պիտի հասնի և պիտի նշանակէ դբեզ.... :

Այս՝ կամ ո՛չ պատասխան մը տուր, որպէս զի հետեալ թիւով
քու տետրակը քննելէ ետեւ, նորէն մեր կռիւը շարունակենք ա-
յուեասպէս կրօնաւորներուդ հետ :

ՎԱՀԷ

ԲԱՆԱՀԻԻՍԱԿԱՆ

ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՈԳԻ

Դիշեր է շատ մօրն
Եւ երկիր կայ լճին .
Աստղյերկին չ'երեայ
Յուոյ կայծ մի չըկայ :

Նիրհէ մարդ հէգ նկուն

Նիրհէ և անասուն .

Զեռուններ միայն կան

Եւ անքուն մումուն :

Տրտճւմ ժամ և բոսկէ .

Տրտմագոյն իմ սիրտ է :

Ահարկու մրիկ մի

Վրդովէ զիմ հոգի .

Զը զիտեմ ուսկէ զայ

Այս տագնապ իմ վրայ .

Անով հս կը հալիմ ,

Խնդրեմ մահ և շիրիմ :

Միտք իմ զիս կը թողու

Եւ թոխ շատ հեռու .

Ո՛ր կ'երթայ . — ո՛վ զիտէ

Զորս կողմը խիտ մութէ :

Ինքնամու երկար ժամ

Դեղերի նա տարտամ ... :

Ի վերջէ կ'իյնայ այլ

Հոգի վրայ նա թաւալ :

Ապառաժ քարերու

Անկէ շատ չ'էր հեռու

Լեռ մի վեհ ամայի

Որով միտքս հըմայի :

Փռշէլի ոսկրերու

Կոյտեր ալ տհաքկու

Աստ և անդ սիւռեալ կան

Եւ սարսուռ մարդու տան :

Ո՛վ վիճակ քստեմնի .

Արդեօք հս ո՛ր էի :

Լռութիւն ահաւոր

Կը տիրէ անդանօր ... :

Մէղմագին շշուկ մի

Սակայն անդ կը լըսի .

Ո՛հ միթէ՞ հոն ընկեր
Ունիմես անվեհեր .
Համազխիշտ միթէ՞ հայ
Հոն ինկեր և կուլայ .
Վիրաւոր և անյոյս
Սիրտ մի է՞ նորաբոյս
Ինծի պէս դարահոս
Ահռելի յայս մութ փոս :

Յօգնութիւն ինձ դիմէ՞ .
Օգնութեան կարօտ է՞ .
Զը զիտեմ : Ի դողի
Սիրտ իմ ջատ ըաբախի :

Շշուկը կը մեծնայ .
Նշոյլ մի կ'երևայ :
Ոտքերու ըայլ մի էս
Կը լըսեմ իմ տեղէս .
Օղի մէջ սօսաւիւն
Կ'զգայ շուտ իմ արիւն :

Եւ ահա քող մի նուրբ
Եւ ահա դէմք մի սուրբ
Եւ մարմին մի ահայ
Եւ մարդ մի կ'երևայ ...

Կանգ կ'առնէ : Մերունի
Կերպարանք մը ունի .
Հասակին վրայ փոթ փոթ
Սպիտակ սրբէզօտ
Մութի մէջ կը փայլի
Իբրեւ սուրբ մէկ հայլի :

Աստ և անդ կը հայի
Եւ դէմքը կ'այլալի .
Իր աչերը կայծ տեղան
Շուրթերը դողդղան
Զայրոյթ մի հրավառ ,
Իր անձը զոգով յար :

Երկար ժամ այսպէս նայ
Երեւոյն անդ դառնայ .
Սրտակոծ ի վերջէ
Այլ այսպէս կը գոչէ .

« Աւաղ ա՛լ յոյս չը կայ .
Ի նանիր հոս եկայ ,
Ի նանիր յօգնութիւն
Կարդացի պօրն ի բուն .

Մեռե՛ր է վրիժառու
Վե՛հ ողի քաջերու
Երկրի վրայ աս հեք դարմ
Ա՛լ չունի հիմայ արմ :

Մեռե՛ալ է . իր փոշի
Սև հողէ չ'որոշի .
Հայրենիք իմ թշուառ
Հայաստան ի՞նչ եղար ... : »

Հայաստա՞ն, ես ըսի .
Եւ մարմին իմ սարսի :
Հայրենիք այս է՞ իմ
Այս փոշի , այս շիրիմ .
Հայաստա՞ն է անուն
Այս այրի տեղերուն ... :

Ո՛հ մրրիկ ամենի
Զիս այլուր կարծէի .
Ուր տարիք իս նայէ՛ .
Վիշտերուն այս վայրէ՛
Ուրիշ տեղ մը չիկար
Որ վերքըս չ'աւելնար :

Այսպէս համընչէի
Անդ տապաստ մինչ էի .
Ծերունին այլ տակաւ
Մոնչէր աշխարաւ :

« Ամօ՛թ քեզ այժմեայ հայ
Ամօ՛թ բիւր , և բիւր վա՛յ

Այսպէս զու կը մոռնաս
Այսպէս զու կը մոռաս
Եւ անսիրտ և անհոգ
Երբ շիրիմ իմ անոք
Եւ երբ իմ յիշատակ
Աստ կ'իյնան ոտքի տակ
Եւ երբ հետք մեր ոսկրի
Անխնայ կը փըշրի :

Ամօ՞ծ ձեզ ո՛հ հայեր
Ամօ՞ծ քեզ և հայեր
Ո՛ր ժառանգ անդգայ .
Եւ զու զիս զու հիմայ
Կ'ուրանաս , և սիրով
Մատնես զիս քու ձեռով :

Այս կ'ըսէ ծերունին
Եւ անյոյս լալազին
Իր չորս կողմ կը հայի :
Ո՛հ միթէ՞ կ'երկբայի :

Ծերունի ո՞վ էս զու
Կը գոչեմ էս ազդու
Սրտադունծ և յոտին
Կը կանգնիմ ի գետին :
Այլ անտես նա լինի
Իր հետքը չ'է յայտնի :

Նոյն հետայն սուրբ նշոյլ
Կը ճայթի . և վեհ հոյլ
Մարդերու կ'երևայ
Ոսկրերու կոյտին վրայ :
Աչերս հոն հորէն ,
Ծերունին նշմարեն :

Ո՞վ էս զու վեհ ոգի
Կը կրկնեմ կամ ոգի
Եւ անահ կը դիմեմ
Դէսլ ի հոյն հրաշագէմ

Կը մօտիմ և անս
Անհետ է կրկին նա :

Նշոյլը կը մարի,
Օդ մոռնով պաշարի
Եսապուշ հոն մնամ
Եւ սարսռիմ . որդի դառնամ
Արհաւիրք տմէն զի
Եւ բոմբիւն կը ճայթի .
Ի ներքոյ ոտերուս
Գետինը կուտայ խոյս :

Ոսկրերը կ'երերան .
Ա'հ մարմին և երան
Կ'ընդունին անդ նոքայ
Նոր փառքով մշտակայ .
Կը նայիմ ականադիշ
մարդու մը չըկայ նիշ .
Ո՞ր վայրեր ամայի
Ինչ սարսափ կ'զգայի :

Ոսկրերու այլ մէջէ
Զայն մը իս կը կոչէ,
« Թէ որդի ես Հայկայ
Թէ ի քեզ դեռ սիրտ կայ
Պատանի աստ էկու .
Լէր անուանս վրիժառու
Մուրատայ հեր լսնջին
Ոսկը է այս հայկածին : »

Վեհ սիրտին Մուրատայ
Ոսկը է՞ այն հինօրեայ .
Գոչեմ ես և, ոստնում
Եւ անա հուպ դարձնում .
Սուրբ ոսկրէ անդ նշխար
Մատերուս տակը կար :
Եւ անա այն ոսկրով
Զայս զրոշմեմ աստ զրով

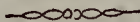
Վէ՛հ Ոգիդ Մուրատեան
Յսքոյին սուրբ անուան
Կամ անհաշտ վրիժառու .
Զայն երգնում լու իլու :

Արամեան , օ՛ն , որդիք
Ձեռնտու ինձ եղիք ... :

ՀԱՐՄԱՅ

ԹԱՏՐԱԿԱՆ

Այս կատակերգութիւնը Ֆլօրիանինն է և իր սիրուն ու պարզ
գեղովը շատ կը գովի զրազէտներէ : Թէպէտ և Ֆլօրիան առաջին
կարգի հեղինակ չ'ըլլայ և ազգու ոգի մը չ'ունենայ, սակայն իր
զրուածները մինչև հիմա արժէք ունին : Իբրև առակագիր, Լա-
ֆօնդէնէ ետև, առաջինը ինքն է. իբրև արձակ մատենագիր ան-
ցեալ դարու երկրորդական կարգի հեղինակներէ յառաջադէմը կը
համարուի : Ֆլօրիան Սպանիայի զրազխտութիւնը քաջ գիտէր :
(1733-1794) :

ԺԱՆՈ ԵՒ ՔՕԼԷՆ

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ ԵՐԵՒ ԱՐԱՐՔՈՎ

Ի ՖԼՈՐԻԱՆԵՆԷ.

ԵՐԳԱԿԲ .

ԺԱՆՈ մարդիկ :

ՔՕԼԷՆ քաղաքացի :

ՔՕԼԷՒ քոյր քուէնի :

ՄԱՅՐ ԺԱՆՈՒ մարդիկունի :

ՏՕՐՎԻԼ կոմսունի :

ՏԻՐՎԱԼ խնամակալ մարդիկի :

ԼԷՖԻՆԸ սպասաւոր մարդիկի :

Հիւրապետ մը :

ԱՐԱՐՔ Ա .

ՏԵՍԱՐԱՆ Ա .

ՔՕԼԷՆ , ՔՕԼԷՒ , ԼԷՖԻՆԸ .

ԼԷՖԻՆԸ . — Հիմա հաղիւ թէ մարդիկունիին տունը առաւօտ է . այս սրահի մէջ սպասեցէք , երբ առննը զայ զանիկա տեսնալու ես կուգամ ձեզ ազդ կ'առնեմ :

ՔՕԼԷՆ . — Բարեհաճեցէ՛ք ըսել որ զինքը տեսնել ուզողները այն երկու անձերը են՝ որոնց վրայ , Յվէրյնը բնակած առնն , բարեկամութիւն ունէր : Նձէ մեր անունները հարցընէ , ըսեցէ՛ք որ Քօլէն և Քօլէյ կ'անուանինք . աներկբայ մենք անոր միտքը պիտի ըյնանք :

ԼԵՔԻՆԸ. — Յարգի Քօլէնը և Սրբորդ Քօլէզը զոր Օվերյնի մէջ
ճանչցաւ, այնպէս չ'է՞ . այսքան հերք է . (Դարս կ'եղնէ) :

ՏԵՍԱՐԱՆ Բ.

ՔՕԼԷՆ, ՔՕԼԷԴ.

ՔՕԼԷԴ. — Աս ս'ըբան հոյակապ տեղեր և բաներ են . հիմա
Ժանօ մեզ պիտի ճանչնայ մի՞ . այսքան հարուստնալէ ետեւ իր
չքաւորութեան ատենի բարեկամները ալ չը պիտի յիշէ , հաւաս-
տի եմ :

ՔՕԼԷՆ. — Ուրեմն այնպէս կը կարծես , քոյր խմ, թէ անիկա
բոլորովին այլայլեր է հիմա . ս'հ ս'ըբան զիրարզայ էր անոր
սիրտը երբ ի միասին մեր պզտի քաղաքը կը բնակէինք : Հաղիւ
թէ մէկ տարի կայ որ մեզմէ բաժնուեցաւ անիկա , և բարի ու
առաքինի սիրտ մը ապականելու համար մէկ տարիէ աւելի ժա-
մանակ պետք է :

ՔՕԼԷԴ. — Սէրը պետք էր որ անոր սիրտը ապականութենէ
պահեր . այլ անիկա իս կը պիտէ մի՞ հիմա . ո՞հ աներկբայ եմ թէ
ոչ : Ախարդ կուգայ մի՞ թէ ինչպէս ինէ հեռացաւ Օվերյնէ մէկ-
նելու օրը ուր իր մայրը մարդ մը զրկեր էր ետ կանչելու համար .
կը յիշես մի՞ թէ ինչ՞ կերպ ուրախութիւն կ'զգար իր նոր բաղլը և
փառքը լսելով , մանաւանդ երբ սպասաւորը մարգիզի պատուա-
նունը իրեն կուտար : Եր աչերէ արտաութ մը չ'եկաւ մեզի մնար
բարեւ ըսելու ժամը , և իր փառաւոր կառքը նստելէ ետեւ մէյմը
ետ չի դադար իս նայելու համար : Սո քու վրայ կ'ոծնելով աչե-
րովս անոր կը հետեւէի մինչև կառքին անհետ ըլլալը և անդին ... :
Ա՛հ եղբայր իմանիկա ալ չի յիշեր թշուառօհի Քօլէզը, չի յիշեր այն
երգումները որ իրարու ըրինք միշտ սիրով կ'ապեալ մնալու հա-
մար , երդում որ զիրով տուաւ ինձի, զոր կը պահեմ զեւ և ետ
տալու միտք ունիմ : Սիրոյ զիբերը ամէն արժէք կը կորուսանեն
եթէ երկու կողմէ սիրահար բերաններ չի կրկնեն անոր տողերը :

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ՔՕԼԷՆ, ՔՕԼԷԴ, ԼԷՒԻՆԸ.

ԼԷՒԻՆԸ. — Մարգրիտուհի տիկինը հիմա կը հագուի, և իմ բերնէ ձեզ կ'ըսէ որ եթէ կ'ուզէք զինքը տեսնել հաճեցէք սակաւիկ մը սպասել:

ՔՕԼԷՆ. — Շատ լաւ, կ'սպասենք: Մի՞ թէ իր որդի, արդոյ մարգրիդը, տունն է:

ԼԷՒԻՆԸ. — Զէ. այս առաւօտ լոյս-գեմ դուրս ելաւ, և զենչէկաւ:

ՔՕԼԷՆ. — Արդեօ՞ք ինչ ժամ կրնանք զինքը գտնել:

ԼԷՒԻՆԸ. — Տակաւին չ'է շտկուել, ուստի եթէ ժամը մէկին հորէն գաք կարելի է որ անոր հետ տեսնուիք:

ՔՕԼԷՆ. — Աներկբայ չղիք որ կուգանք.

ՔՕԼԷԴ. — Մարգրիդը հիմա մեծ իշխան մի է այնպէս չ'է պարօն,

ԼԷՒԻՆԸ. — Անտարահոյս, օրիորդ: Անիկա հիմա տէրս է, և անախառնութիւնը մէկ զի ընելով կրնամ ըսել թէ Բարիղի ամենէ սիրուն երիտասարդն է. ամէն գեղանի կիները անոր սիրոյ հաւար տակուլրայ կ'ըլլան և անգաղար դբաղումնին է անոր սիրտը գրաւել: Եթէ այսպէս շարունակուելու ըլլայ նէ տարակոյս չ'ունիմ որ շատ հարուստ օրիորդի մը հետ պիտի ամուսնանայ և...

ՔՕԼԷՆ. — Կ'ողջանա՞նք եթէ տիկինը տեսնուելու ժամանակը եկաւ նէ մեզի աղէ ըրէք:

ԼԷՒԻՆԸ. — Լաւ, շատ լաւ, անհոգ չղիք. (գտլա կ'ելնէ):

ՏԵՍԱՐԱՆ Գ.

ՔՕԼԷՆ, ՔՕԼԷԴ.

ՔՕԼԷՆ. — Քաջալերւէ՛ք այր իմ. ինծի հետ Բարիղ գալ ուզեցիր ինքնին հաստատուելու համար Փանօյին անհատատարիմ սէրը: Բիշ ժամէն անոր հետ պիտի տեսնուինք և պիտի դատենք զանի-

կա : Եթէ անքու վրայ սէր չ'ունի դու ալ քու կողմէ արհամարհէ անոր սէրը, և սիրտդ ու միտքդ հանդարտ պահէ :

ՔՕԼԷԴ. — Ա՛հ եղբայր իմ. եթէ զիտնայիր թէ ո՛րքան դժուար ու ծանր բան է սիրական մը արհամարհել, այդպէս չ'էիր ըսեր :

ՔՕԼԷՆ. — Ինձի ալ բեղի չափ դժուար է դանդիկա արհամարհել. Ժանօյին համար քու սէրը որքան վաւրումն է նէ այնքան է և իմ բարեկամութիւնը որ ունիմ անոր վրայ : Գիտեմ և քեանէ չ'եմ պահեր անոր ըրածները. վեց ամիսէ ի վեր իր նախակները սկսան նուաղիլ և առջի պէս սիրալի տողեր չ'են պարունակեր : Այլ զեռ երիտասարդ է անիկա և մէկէ ի մէկ հանդարտ և համեստ կեանքէ մրրկալի և դրօսալի կեանքի մէջ խնկաւ : Կարելի է թէ իր սիրտը ակամայ զինուրայ այսպիսի փառքով, ուստի չի տեսած չի դատենք զինքը. որքան որ դանդիկա կը սիրենք այնքան հարկ է որ, մեր սէրը կարելիէ առաջ, անոր անհաւատարմութեան դէմ փաստեր ունենանք :

ՔՕԼԷԴ. — Ի՛րաւ ըսիր, չի փութանք դանդիկա ատել, վասն զի ատելու համար միշտ ժամանակ կայ :

ՔՕԼԷՆ. — Ի՛ր մայրը աւելի անհանդարտ կ'ընէ զիս ինչու որ չի գիտեր իր տղային քեզի հետ ի՛նչ խոստումով կապելիլ, և կ'ըսի թէ իր անհուն հարստութիւնը անտանելի հպարտութիւն մը առեր է իրեն :

ՔՕԼԷԴ. — Խելքդ կը հասնի մի՞ թէ ինչպէս քիչ ժամանակի մէջ այսքան հարստութեան տէր եղան. զեռ չորս տարի կայ չի կայ որ Ժանօյին մայրը մեր փաբրիկ քաղաքը կը բնակէր : Այն ժամանակը պարզ քաղաքացիի մը կ'իմէր և մեղմէ ալ նուազ հարուստ : Երբ անոր տղային հետ նշանակու խօսք կ'ըլլար, հայրս այսպիսի փեսայ մը մեր ընտանիքին արժանի չ'եր դատեր : Այժմեայ մարդիկունին սոսկ կ'իմէր և էր և երբ իրեն տեսութեան կ'երթայինք մեզի սպասել չ'էր տար :

ՔՕԼԷՆ. — Ի՛նչ ըսեմ քոյր իմ, հիմա անիկա հարստութիւն դուռ. հարստութիւն բառին դէմ ըսելիք մը չի կայ :

ՔՕԼԷԴ. — Չ'ըսե՞ս մէյ մը թէ ինչպէս մարդ կը հարստայ. ի՛նչպէս կարելի է որ մէկէ ի մէկ չ'ունենորը ունենոր ըլլայ : Մի՞թէ՞ ուրիշէն կը յափշտակէ :

ՔՕԼԷՆ. — Միշտ չ'է : Այս առտու մարդ մը տեսայ որ մեր

քաղաքէն է և որ երկար ատենէ ի վեր Բարիդի մէջ հաստատուել է. ասիկա ինծի պատմեց թէ ինչ կերպով Փանօյին մայրը հարստութիւն գտաւ : Վարելի է որ ղեռ կը յիշես թէ աս կինը գործի համար Բարիդ երթալ ստիպւեցաւ տակէ քանի մը տարի առաջ : Աս քաղաքը հասնելէ ետեւ իր աղգակամներէ մէկը գտաւ որ կարգէ դուրս հարուստ էր, և որ անոր վրայ բարեկամութիւն զգալով իր հարստութիւնը բաշխեց : Վեց ամիս կայ աս աղգակամը մեռաւ և ամէն ինչը Փանօյին մօրը ինկաւ :

ՔՕԼԷԴ. — Դրողը տանի այսպիսի աղգակամ մը. եթէ իր ինչը չը թողուր ես սիրտինս չ'էի կորուսնէր :

ՔՕԼԷՆ. — Ահա մարգիդունին կուգայ :

ՏԵՍԱՐՍԱՆ Ե.

ՔՕԼԷՆ, ՔՕԼԷԴ, ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Է՛, բարի՛ լոյս սրդեակներ, շիտակ միտքէս անգամ չ'եր անցեր որ դուք պիտի գաք : Ինչպէ՞ս եղեր է որ Բարիդ կը գտնուիք :

ՔՕԼԷՆ. — Առտաուրի գործերս Բարիդ բերին իս, տիկին, և քոյրս ընկեր ըլլալ կամք ըրաւ : Երկար ատեն չի պիտի մնանք հոս, այլ չ'ենք կամիր ասկէ մեկնիլ առանց մեր ընտանի սիրականը Փան... այսինքն արգոյ մարգիդը, տեսնելու,

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ (մեկտաի). — Սիրտկանը մի. ինչ յանդգնութիւն (բարձր) Տղաս դուրս ելաւ, կարծեմ :

ՔՕԼԷՆ. — Այո՛, տիկին, ծառան ըսաւ մեղի. գոն ենք որ մեր առջի աեպտութիւնը բոլորովին ձեղի նուիրել պիտի կրնանք :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Աղ ի՞նչ է Քօլէն, շնորհատրելով կը խօսիս : Շիտկէ շիտակ ըսէ՛ նայիմ ինչ գործի համար հոս եկար, միթէ՞ իմ սաշտպանութիւնը խնդրելու համար է ինչպէս որ կ'երկբայիմ. եթէ քեզի ծառայութիւն մը ընել կարելի է, կ'ընեմ հաւատարի եղլի՛ր : Ալեւոր հայրդ ինչպէս է, աղէկ է՞ :

ՔՕԼԷՆ. — Դուք ողջ ըլլաք տիկին, հայրս մեռաւ զժբաղդաբար, և հիմա ես կը կառավարեմ իր գործատունը. Գործերս յաջող կ'երթան, անոր համար կրնամ ըսել թէ հոս զաւուս պատ-

հառը, զձեզ տեսնելու հաճութիւնը զգալու համար է միայն :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Լսւ, շատ լսւ, զո՞նք եմ որդեակ, որ գործերդ յաջող կ'երթան : Քոյրդ տրտում է. մի՞թէ՞ Բարիդ իրեն բերկրութիւն չի պատճառէր :

ՔՕԼԷԴ. — Բնաւ, տիկին, յուսում թէ իմօտոյ պիտի կրնամ մեկնիլ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Դէշ չ'ես ընէր, քու հասակի օրիորդներու համար այս քաղաքը շատ վտանգալի է : Մնաք բարեւ. կը տեսնէք որ ես ձեզմէ չ'եմ քաշուիր և ազատաբար կը վարւիմ. հիմա պէտք է որ միայնանամ, ուրիշ օր մը աւելի երկար ժամանակ կրնանք իրարու հետ խօսիլ :

(Քօլէն և Քօլէդ բարեւը կ'առնեն, և անիկա զլուսը միայն կ'օրէ) :

ՔՕԼԷՆ (մեկուսի). — Նրանի՛ր թէ որդին մօրը չի նմանի :

(Ղուլա կ'երևեն) :

ՏԵՍԱՐԱՆ 2.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, (մինակ.)

Նայէ՛ մէյմը սոս Բօլենին, զինքը բանի մը տեղ զրէր է... ո՞վ է այն. մարդ մը կը տեսնեմ :

ՏԵՍԱՐԱՆ Է.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, ԼԷՅԲԵՐԸ.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Լէբինը, զնոս տ'օրովիւ կոմսուհիէ լուր բեր. հարցս՛ւ նայէ՛ մի՞թէ՞ կ'ուզէ մեզի պատիւ ընել և ի հաշտ գալ : Մի մոռնար ըսելու թէ ուրիշ մը հրաւիրեալ չ'եմ. միակ միայնակ պիտի ըլլանք և հետեաբար մեր գործերու վրայ պիտի կարենանք խօսիլ : Այլ տուտք տեղեակ հղիւր մէջ մը եթէ տղոս կառավարը հոս է :

ԼԷՅԲԵՐԸ. — Ահաւաղիկ է, տիկին. (ղուլա կ'երևեն) :

ՏԵՍԱՐԱՆ Ը.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, ՏԻՒՐՎԱԼ.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Կարծէի թէ դուրս ելեր էք արգոյ Տիւր-վալ :

ՏԻՒՐՎԱԼ. — Զ'ուղեցի մարգիղին հետ ելնել, առ տնի որ չ'ըլլայ թէ իմ հեռակայութեան ժամանակը իս կանչել տաք զործի մը համար :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Նս միշտ ձեր խրատներու կարօտ եմ, դուք ալ լաւ գիտէք զան. տղուս կրթութեան հոգը վստահ սիրտով ձեզ տալէ ետեւ, կարծիքնիդ չը հարցնելով բան մը չ'ըրի եւ արդարեւ երջանիկ կը համարիմ զիս որ այսպէս վարեցայ :

ՏԻՒՐՎԱԼ. — Այն բարեկամ եռանդը որով կը ծառայեմ՝ խրատ-ներուս պակասութիւնը կը լնու եւ տկարութիւնս կը ծածկէ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Մեծ գաղտնիք մը ունիմ ձեզ յայտնելու, ի մտի դրէր եմ մարգիղը կարգել : Դուք լաւ գիտէք ինչ բարեկա-մական սիրով կապեալ եմ տ'Օրվիլ կոմսուհիին հետ. թէպէտ եւ ոչրի է անիկա հիմա, այլ դեռ մատղաշ եւ սիրուն է եւ տէրու-թեան առաջին կարգի ընտանիքներէ կ'ելնէ. պաշտօնեային (mi-nistre) ալ եղբոր դասակնէ : տ'Օրվիլ կոմսուհիին կը հաճի, ի սէր իմ եւ իր ժառանգին հաշիւը կարգի դնելու համար, տղուս հետ ամուսնանալ. իբրեւ պառոյզ իրեն հետ կը բերէ խոստում մը որով ասիկա արքայական բանակին մէջ զննապետ կրնայ ըլլալ : Նրեկ ամուսնութեան հաւանութիւնը տուի : Միթէ՞ կը կարծես որ տղաս ի բոլոր սրտէ չ'ընդունի այս լուրը :

ՏԻՒՐՎԱԼ. — Վախճեմ թէ, տիկին, առջի բերան ամուսնու-թիւն բառէն պիտի շրտնու, վասն զի քիչ մը վաւարութեւ եւ կարգէ դուրս իր աղատութիւնը եւ դրօսանքը կը սիրէ, այլ շատ չի պիտի երթայ զննապետ ըլլալու զուարճութիւնը ուրիշ ամէն վատագները լուել պիտի տայ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Նսալ ահ կը յուսամ, արգոյ Տիւրվալ, սա-կայն սիրտս ասով հանդարտ չ'է եւ ուրիշ կողմէ կ'ալեկսծի. մեր իրատաբանի տունը գացի՞ք :

ՏԻԻՐՎԱԼ. — Այո՛, տիկին. քանի մը օրէ՛ ձեր դատը՝ կը լըմնայ. մի՛ վախճաք, պիտի շահիք. ես իր կողմէ կընամ ապահովել ձեր սիրտը որ դատը բարի վերջ մը պիտի ունենայ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Կը հաւատամ ուստի հանդարտ եմ. թէպէտ և այս դատը շատ հարկաւոր ըլլայ, սակայն չ'ուզեցի տ'Օրվիլ կոմսունիին խօսք բանալ այս աւարկայի վրայ, վասն զի հաւատի եմ որ պիտի շահիմ :

ՏԻԻՐՎԱԼ. — Շատ վարպետ կերպով վարուեր էք, տիկին, ձեզի ի բնէ տուեալէ զոչոյ թարեկամութեամբ մը անօգուտ վրդովի տեղի չի տալ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Դո՛ւ եմ որ այս պարագայի մէջ ինձի համաժող և համակամ էք: Եթէ դուք, արգոյ Տիւրվալ, ինձի խրատատու չ'ըլլայիք ես յարաժամ երկբայի մէջ պիտի ծխայի : Ահա որդի իմ, ժամանակ չի կորուսընեմ և զիտաւորութիւնս յայտնեմ անոր :

ՏԵՍԱՐԱՆ Թ.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, ՄԱՐԳԻԶ, ՏԻԻՐՎԱԼ.

ՄԱՐԳԻԶ. — Բարի լոյս, մայր իմ : Դեռ պահ մի չիկայ սիրուն կառք մը գնոյ առի. եթէ քովս առնիլ ստակ ըլլար Բարիդի ամենէ ընտիր երիվարն ալ պիտի առնէի. այլ վայրենի վաճառականները խօսքիս չի հաւտացին :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Սիրելի իմ, ծանր խօսքեր ունիմ քեզի ըսելով :

ՄԱՐԳԻԶ (խնդալով). — Ի՞նչ կայ. նայէ կը դողամ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Գնդապետ ըլլալու փափագ ունի՞ս. զո՞ն կ'ըլլաս մի՞ եթէ այսպիսի աստիճան մը տունես :

ՄԱՐԳԻԶ. — Գնդապետ մի՞. այսպիսի պատիւ մը կեանքիս երանութիւնը կ'ըլլար : Ո՞ն ինչ դուստրալի սիրտով զօրքերու զուխը կ'անցնէի : Նրիվար նստիլ, զէնք շարժել, վարժիլ, այս ամէնը ինչ սիրալի բան կ'ըլլար արդեօք : Ամարանի բերդաւոր բաղարի մը մէջ, ձմերանի ի Բարիդ ուր մայրաքաղաքի մը ամէն զբօսանքը կը վայելէ մարդ, և երեսէն հանգստանալու ատէն ամէն կերպով զբօսնու :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Խ'Օրվիլ կոմսուհին կը լճանջնայ այնպէս չ'է՞. քեզ անոր փեսայ ըրի. (մարդիլը կ'երազէ) ասայժմ կոմսուհին վիշապի (dragon) վաշտ մի պիտի գտնէքեզ. երբ հասակդ լըման ըլլայ անիկա գունդ մը գտնելու խօսք կու տայ : Ահա այս է երկակողմանի թէսթիւնը. ես քու հաւանութեան համար պատասխանատու եղայ. ի՞նչ կ'ըսես :

ՏԻԻՎԱԼ. — Ո՛ր աս ի՞նչ աննման մայր ունիք. արգո՛յ մարգիդ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Կը լռե՞ս որդեակ. խելքդ ո՛ւր է արդեօք :

ՄԱՐԳԻԶ. — Խելքս ըստծնէրովդ գրաւեալ է, մայր իմ. որքան և աւետարէր դէպք մը պատահի ինձի այն քու բարութենէ կուգայ : Կը յաւիտեղի դես չ'ամուսնանալ ե...

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Սիրելի իմ սցապիտի ամուսնութիւն մը քու բաղդդ կրնայ բանալ և փառքեր տալ քեզի : Արժանաւորութիւնը ոչինչ բռն մ'է, եթէ պաշտպանութիւն չ'ունի : Ասկէ դատ ես քեզի համար խօսք տըւեր եմ, ամէն բան պատրաստ է, հարսնիքի հազուատը արդէն ասպարեալ է :

ՏԵՍԱՐՍՆ Ժ.

ՄԱՐԳԻԶ, ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, ՏԻԻՎԱԼ, Լ'ԵՔԻՆԸ.

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Տ'Օրվիլ կոմսուհին իր շնորհակալութիւնը կը յայտնէ և իրեն պատիւ պիտի համարի զալ ի ճաշ այսօր :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Բարի՛. (Լ'Եքինը կը հեռանայ) :

ՏԵՍԱՐՍՆ ԺԱ.

ՄԱՐԳԻԶ, ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ, ՏԻԻՎԱԼ.

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Քեզի հետ միտաեղ ճաշի գտնուելու, և մեր գործերու վրայ խօսելու համար է այս հրաւերը. և որպէս ղի մէկը չի գայ և անհանգիստ չ'ընէ, ահա կ'երթամ դուստ կը փակեմ... : Վայ. նայէ մէջ մը ինչպէս մտքայ քեզ ըսելու թէ՛ քանի մը ժամ առաջ մեզի հիւր եկաւ զոր դու աներկբայ պիտի ճանչնաս :

ՄԱՐԳԻԶ. — Ո՞վ արդէօք :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Զեմ ըսեր, երևակայէ՛ :

ՄԱՐԳԻԶ. — Ինչպէս կ'ուզես որ երևակայեմ կամ մարգարէանամ : Միթէ՞ ապառնի գունդին պաշտօնաւորները (officiers) հիմակւոնէ եկեր և կը շնորհաւորեն :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Ո՛չ : Այն հիւրերը են Քօլէն և Քօլէդ :

ՄԱՐԳԻԶ (այլ յայլմէ). — Քօլէդ մի՞ :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Այո՛. Օվերյոնը բնակող Քօլէն և Քօլէդը. աս ան Վոքրիկ Քօլէդն է զոր բերնէդ չ'էր թողալիր մեր Բարիկ հաստատուելու սկիզբները :

ՄԱՐԳԻԶ. — Հիմա Բարիկ է՞ն :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Հա՛, այո՛. հետերնին տեսնուեցայ : Այլ դու ինչո՞ւ այդէս կ'այլալիս և երեսդ կը կախես : Միթէ՞ այս լուրը արամութիւն կուտայ քեզի :

ՄԱՐԳԻԶ. — Զ'է, մայր իմ : Միթէ՞ իմ վրայ խօսք մը ըրին :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Մանրամասնաբար. զքեզ սիրելի բարեկամ կ'անուանեն :

ՏԻՒՐՎԱԼ. — Նե՛մէ յանդգնութիւն չ'ըլլար, տիկին, կը փափազէի հարցնել թէ ո՞վ են աս Քօլէն և Քօլէդը :

ՄԱՐԳԻԶՈՒՀԻ. — Քօլէն աննշան քաղաքացի մ'է, որ, երբ մենք Օվերյոնը կը բնակէինք, մեր տունը կուգար և տղուս դասերը լսելով և վարժապետները մտիկ ընելով օգուտ կը քաղէր : Այլ մէկ զի թողունք աս զաւառակամները. կոմսուհի ա'Թրվիլը կանուխ պիտի գայ, անոր համար, որդեակ, սկսէ՛ հագել և շտկելիլ. ես անա կը քաշւիմ կը հեռանամ : Արգոյ Տիւրվալ կ'ուզէք ինձի ծառայութիւն մը ընել. ծրար մը հարկաւոր թուղթեր ունիմ և հոգատարս պիտի գար առնէր դանոնք : Նե՛մ տակաւին չ'է եկեր, դուք անոր գացէք, կ'աղաչեմ և այն թուղթերը տարէք : Ներում կը խնդրեմ եթէ...

ՏԻՒՐՎԱԼ. — Ինչէ ծառայութիւն խնդրելով, տիկին, իս երախտագէտ կ'ընէք :

ՏԵՍԱՐԱՆ ԺԲ.

ՄԱՐԳԻԶ, (միակ.)

Քօլէ'դ Բարիդ է հիմա. պիտի տեսնեմ զամիկս : Քօլէ'դ զոր այնքան սիրեցի... և որ, հաւատալի եմ, ղեռ իս կը սիրէ : Ո՛հ ինչ ժամանակ հոս կուգայ. չեմ ուզեր երեսը տեսնել, վասն զի չեմ կրնար անոր յանդիմանքը լսել և ամօծով չ'ըլլալ : Կարելի է թէ անոր առջեւ ըստ վաղեմի սէրս նորէն արձնայ, զիս յաւրժ-տակէ, և ամէնէ ծշուառ մարդերու կարգը տանի... : Այն ատեն մայրս ինչ պիտի ըսէ, սիրելի մայրս որու ամէն բան պարտա-կան եմ... և որ վարքս տեսնելով տրամուծենէ պիտի մեռնի : Ո՛հ ոչ, Քօլէ'դ, ոչ բնաւ երեսդ պիտի տեսնեմ. միայն անունդ լսելով այսքան տակու վրայ եղայ, հապա գրեզ տեսնեմ նէ ինչ պիտի ըլլամ. ո՛հ հարկէ որ հետս կենամ :

ՏԵՍԱՐԱՆ ԺԳ.

ՄԱՐԳԻԶ, ԼԷՖԻՆԸ.

ԼԷՖԻՆԸ. — Հազիվ կը փափագիք, տէր :

ՄԱՐԳԻԶ. — Ինձի հայէ՛, ԼԷՖին, ըսէ՛ մէյմը դու աչքովդ տե-սար այն երիտասարդը որ այս ատու իր քրոջ հետ հոս եկաւ :

ԼԷՖԻՆԸ. — Ո՞վ. արդոյ Քօլէնը և օրիորդ Քօլէղը :

ՄԱՐԳԻԶ. — Խօսք ըրիր մի՞ հետերնին :

ԼԷՖԻՆԸ. — Այո՛. Քօլէնը հարցուց թէ երբ կրնայ ձեզ տեսնել և ես ըսի որ մէկ ժամէն թող հրամեն :

ՄԱՐԳԻԶ. — Շտա գէշ ըրիր. զամ նէ, ԼԷՖինը կը լսե՞ս, ըսէ՛ թէ տուն չե՛... Ա՛հ ինչ ըսելս եսալ չ'իյտեմ. այսպիսի տեսածիւնը անհամբաւածիւն և հեղուծիւն կուտայ սիրտիս :

ԼԷՖԻՆԸ. — Ի՞նչ կը հրամայէք որ ըսեմ :

ՄԱՐԳԻԶ. — Հարցըսով Քօլէնն էր միայն, միտը բան մը չ'ըսաւ իր կողմէ :

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Ո՞վ. քո՞յրը :

ՄԱՐԳԻԶ. — Ո՞հ. հա՛քայրը :

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Այնքան տրտում կ'երևար որ բերանը չի բացաւ. միայն հարցուց թէ դուք մեծ իշխան էք մի՞ : Նա այնպէս կարծեմ, տէ՛ր, թէ այս օրիորդը կուգայ ձեր պաշտպանութիւնը խնդրելու աղէտքի մը դէմ որ իր վրայ չկեր է, ինչու որ դուրս ելնելու առտենը արտասուալի դէմք մը ունէր :

ՄԱՐԳԻԶ. — Արտասուալի դէմք մի՞ :

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Այո՛, այնքան որ ես ալ վշտահար եղայ. և ո՞վ արդեօք անդգայ կընար մնալ, իր դէմքը այնքան անուշ և ուշադրաւ (intéressant) է. Լեռն կրնաք՝ զէջ չ'եք ընէր անոր ծառայութիւն մը ընել :

ՄԱՐԳԻԶ. — Ա՛հ :

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Ի՞նչ ահ, ի՞նչ ունիք. երբէք այդքան սիրտ-դողի մէջ չ'եմ տեսեր զձեզ :

ՄԱՐԳԻԶ. — Բարբի՛ Լ'Եքինը, Լեռն զխանայիր թէ որքան անոր տեսութիւնը անուովահ կը պատճառէ սիրտիս :

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Ա՛նոր... որո՛ւ : Օրիորդ Քօլէզի՞ն արդեօք... հա՛, հա՛, հիմա կ'սկսիմ իմանալ. ասիկա հին բարեկամուհի մ'է զոր չ'եք ուղել ակ տեսնել և հանգնալ : Նեռն այնպէս է, տէ՛ր, ամէն բան զիրար կը շխտիւն ես. երբ նորէն գայ կ'ըսեմ իրեն որ դուրս ելաք :

ՄԱՐԳԻԶ. — Լ'Եքինը չ'ըլլայ թէ այնպիսի բան մը ըսես. անորմէ պահել անտէրի բան մ'է : Պիտի տեսնեմ, պիտի խօսիմ հետը. անիկա պիտի զգայ որ անհնարինէ մօրս խօսքէն ելնել կամ անոր դէմ անհնազանդ գտնուիլ : Այո՛, սիրելի Լ'Եքինը, այս ատենով ես սիրահար՝ Քօլէզը պաշտեր եմ, այո՛ սիրով արբշիւ անոր խօսք եմ տըւեմ որ հետը կ'ամուսնանամ. այլ Քօլէզ պարզ քաղաքացիի մը աղջիկ է. խորհէ՛ մէյ մը և ըսէ՛. երբէք մայրս այսպիսի ամուսնութեան մը հաւանութիւն կուտայ մի՞...

Լ'ԵՔԻՆԸ. — Մայրերնիդ հա՛. առիլի լաւ կը համարի զձեզ մեռնալ տեսնել քան թէ աղնուութիւնը այդպիսի կապով արտառել : Այլ ուշ զրէք, տէ՛ր իմ, կ'աղաչեմ. ինծի այնպէս կը թուի թէ այս ամէնը կարգի դնելու ճամբայ մը կայ : Նա ինծի սեպհական բարոյական մը ունիմ որ յամենայնի, զիս նեղութիւնէ ազատեր է.

խորհինք մէյ մը ասոր վրայ : Նբբ մարդ իր ամէն պարտքերը կը կատարէ, գէշութիւն մը ընելու չի բռնադատուիր . այնպէս չ'է մի՞ տէ՛ր . հետեաբար կրնամ մակարէրել և ըսել . — Օրիորդ Քօլէզին հետ մի՛ ամուսնանաք ; վասն զի ամուսնանալը մայրական կամքի զէմ գնել կ'ըլլայ . Քօլէզն ալ երեսի վրայ թողուլ չ'ըլլար . սերը կերպը զինը վճարել հարկ է, ուստի հարստութիւննիդ անոր հետ կրնաք բաժնել, աղւոր տուն մի փոխարէն տալ . միով բանիւ ըսեմ...

ՄԱՐԳԻՉ . — Բերանդ խիէ՛ Լ'Եբինը . հիմա դքեզ ասկէ կը վռնուեմ ետէ զու ճանհայիր Շարլօղը (Քօլէզ)...

Լ'ԵՅԻՆԸ . — Ա՛լ բերանս չ'եմ բանար հաւատարի եղիք, տէ՛ր . այլ եբբ օրիորդ Քօլէզը զայ ներկայի, ի՞նչ ըսեմ իրեն :

ՄԱՐԳԻՉ . — Զ՛յտեմ . եկու իս հագեցո՛ւր հայինք :

(Պիտի շարունակի .)

Ա Յ Լ Ե Ի Ա Յ Լ Ք

— Սրեկցին Զ . թիւին մէջ ըսինք թէ Հոռմայի տէրութիւնը հուղկահարներէ կը տառապի և թէ՛ Լաղարինի անուն մէկը անահ աներկիւղ մարդերը կը բռնէ և տուժ կը պահանջէ : Մայրաքաղաքիս Բրէս անուն լրագիրը կը զրէ՛ թէ այս հուղկահարը հիմա բարին վրայ տէք տնկեր է և շատ կը ջանայ որ զանիկա ձերբակալ ընէ . բայց այն աստիճան սնուողով մէջ է որ իր ապարանքէ զուրս չ'ուզեր ելնել, և իր աշնանային պտոյտներէ հրաժարեր է : Սակայն քանի մը օր կայ կը փափագի Կոնտօլթօ անուն ամարտունը երթալ և իր հրամանով սկսած շէնքերը դնել . Լաղարինին այս կ'իմանայ և իր մարդերով հոն կ'ուղղի և դարանը կը մտնէ : Բարեբաղդաբար բարձր միտքը կը փոխէ և Կոնտօլթօ երթալու տեղ Օսթիայի կողմերը կը դառնայ : Լաղարինին երկար ժամ հոն կ'սպառէ և մարդ մը չ'տեսնելով կ'սկսի կատղիլ : Ի վերջէ երկու

կառք կը նշմարէ, ի դէ՞ս կը պոռայ իր մարդերու և ամեհաբար ի վերայ կը յարձակի : Այլ շատ չ'երթար կը տեսնէ որ կառքերը դատարկ են, ո՛չ բար կայ հոն և ո՛չ մար : Այն ատեն կառավարները բռնել կուտայ և կը հրամայէ իր մարդերու որ չարաչար զանեն զանոնք : Այսպէս իր խաբւելուն վրէժը կ'առնէ Լազարին : Եւ ձեռնունայն կը հեռանայ անկէ : Կ'ըսի, այլ չ'ենք կամիր հաստատել, թէ Լազարին ինչ մարդերէ ոմանք բարին և պաշտօնակարներու սպասաւորներն են :

— Կոստանդէան մեծապատիւ Գրիգոր աղային տղան ուսումնասէր Պ. Գալուստը ԵԳԻՊՏԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԳԻՐԻ առուն թերթ մը մեղ կը նուիրէ. ընորհակալ ենք : Յուսանք թէ այս նորատիւ երիտասարդը իր ուսումնական արդիւնքները երբեմն երբեմն մեղ պիտի հաղորդէ : Գիտնայ որ, օտար երկրի վրայ, այսպիսի նուէրները մեղի ճշմարիտ սիրտիանք մը կը պատճառեն և մեր առկայծեալ յոյսը կը բարբորեն : Ահա այս թերթին աղղը,

« Անյայտ ժամանակերէ հետէ աշխարհէ ծածկուած Եգիպտական նշանագրերուն լուծման հրաշալի դիպածը, այս դարուս նոր նոր գիւտերուն կարգը անցաւ իմաստուն գաղղիացւոյ Պ. Շամբոյիօնին ճարտար քննութեամբը, որուն առ մեծահամբաւ Պօղոս Պէյն Եոստօֆեան պարգևատրութեամբ Ձմրւոյնցի Ա. Գալուստ Գ. Կոստանդէան նորահասակ պատանոցն ձեռքը հասնելով, այս տարի իւր ուղևորութեան ժամանակը ի Գաղլիա և ի Գերմանիա, զբօսանաց՝ մանաւանդ ուսումնասէր հայկաղն եղբարցը նորանշան ճաշակ մը տալու համար՝ հայկական լեզուով օրինակելով և սակարկի մը տեղեկութեամբ կը պարզեն անոնց, չէ թէ առաւել պիտանութեան, այլ զուարճալի հետաքրքրութեան համար : Յանձն առնելով միանգամայն այս երեք հազար տարուան և տեյի հին նշագրաց ճշգրտոյն տեղեկութիւնը ուղիմագոյն այլ հանճարի մը : »

— Նէօ-Յօրքի արհեստական և զրազիտական օրագիրներէ մէկը հետեեալ տարօրինակ աղղը կը պարունակէ իր յետին թերթերու մէջ « Հիմա սաստիկ տաք կ'ընէ, կ'ըսէ, անոր համար տաժանելի յօդուածներ չը պիտի հրատարակենք մինչև որ տաքը անցնի և մեր մայրին կարողութիւններու ուժը նորէն մեր վրայ զայ : Այլ ասով չ'ենք ուղեր ըսել թէ դատարկ պիտի մնայ . ոչ բընաւ

Յեթև յօգուածներու թիւը պիտի աւելցընենք և աշխատինք պիտի որ եղանակին յարմարին : Սրբ շնիկ աստղին անելի տաքութեան ներքև կը ճնշինք անհնարին է մտային արդիւնք մը երևան հանել : Հաւաստի ենք որ կարդացողը մեզմէ շնորհակալ պիտի ըլլայ որ այսպիսի որոշում մը ըրինք : »

— Մօնղաժօ անուն պաշտօնաւոր մը երկար տունէ ի վեր Պաս-
թիլի մէջ բանտարգել կը մնար և դուրսի հետ հաղորդութիւն
չունէր : Իր կինը բաւական ժամանակ Բորթուքալիայի մէջ նս-
տած ըլլալով այս ժողովուրդին լեզուն բաշ գիտէր , ուստի հրա-
ման կը խնդրէ էրկանը հետ տեսնուելու և որպէս զի կասկածի մը
տեղի չը տայ կը պահանջէ որ բանտապետը ներկայ գտնուի այս
տեսութեան : Հրամանը կը տրի և սատանայ կինը կ'ելնէ բանտ
կ'երթայ իր հետը պզտի շուն մը առնելով և ըսելով թէ աս կ'ենդա-
նին Բորթուքալիայի սէրունդէ է : Բանտապետը կը հաւատայ և
ձայն չը հանէր . կինը իր էրկան սենեակը մտնելէ ետև կ'սկսի շու-
նին հետ Բորթուքերէն խօսիլ , շոյել Վայիլայի դան , և այնպէս
Վարպետ կերպով շարժիլ որ քիչ վայրկեանի մէջ իր բոլոր ըսելիքը
էրկանը կը հասկըցընէ և բանտապետը բան մը չ'իմանար : Այլ ի
վերջէ ասկիա զիտելով որ շոյանքը և գովեստը այսչափ չ'են տներ
դաւը կը դգայ, անոր համար կըսէ « տկին եթէ քու պզտի շունը ,
Փրանսերէն չի հասկընար , կ'աղաչեմ ուրիշ անգամ հետդ մի'բո-
րէր դանիկա : »

— Բարիդի Տրուա (Droit — Իրաւունք) . անուն օրագիրը , Պեր-
լինի լրագիրներէ առնելով , հետագայ գէպը կը պատմէ ,

« Արմենիայի ոռոտ իշխանին բռնուիլը բաւական աղղում պատ-
հատեց հոս (Պերլին) ինչու որ այս մարդը ամեն տեղ կը մտնէր
կ'ելնէր , շատերու հետ կը տեսնուէր և մանաւանդ Իւնթեր-տէն-
Լէնտրտ ըստած տեղը շատ անգամ պաշտելու կ'երթար : Իրյետին
բնակարանն էր Քիւրէն մայրաքաղաքը . բաւական նշանաւոր
խորհուրդներու մէջ մատ ունէր և ամենէ երևելի քաղաքագետներու
հետ յարաբերութիւններ հաստատէր էր : Քանի մը տարի կայ Լոնտո-
նայի արքունիքը կը մտնէր կ'ելնէր և սակաւիկ միւս ևս թիկնապահ
պիտի ճատրէր : այլ իր պաշտպաններու կոնակը կորուստ քանի մը
պարագաներու համար որոնք զինքը կասկածի տակ զրէր էին :

Արևելեան կոլը սկսելէ ետև մանաւանդ այս սուտ իշխանը

երևան էլաւ և իր փափագները յայտնեց ամեն մարդու կլլել տալով
թէ Ռուսիայի բռնասէր աշխարհակալութեան նահատակ և դոհ
մի է : Անկիրայի մէջ այնքան համակրութիւն ստացաւ այս կեր-
պով, որ իր շահուն համար շատ գործ կըցաւ տեսնել մանտանդ
որ ամեն տեղ և ամէն տեսակ զրամական օգնութիւն կը մուրար :
Ամէն քաղաքներու օգազիրներու մէջ այլ և այլ շատ մը յօդուած-
ներ տպել տալէ զտա՝ Ռուսիայի կայսեր զեմ չորս յայտարար գի-
րեր տպել և հրատարակել տուաւ : Այս յայտարարներէ ամենէ
հինը, 1850, 26 մայիսի թուականը կը կրէ, և ամենէ նորը 1855
փետրուարի 19ին գրեալ է : Բոլոր յայտագիրներու մէջ՝ Ռուսի-
այէն ոչ միայն Արմենիայի Թագաւորութիւնը և իր անձնական ինչ-
քը (15,000,000 Ֆրանքի չափ) կ'ուզէ, այլ և իր անդամանդ-
ները, (1,000,000 Ֆրանք) զորս Ռուս զօրավարները կա-
պտեր յափշտակել էն իր ըսածին նայելով : Այսպիսի հարս-
տահորութիւն մը մեղմելու համար Ռուսիան իրեն 500 Ֆրանք ամ-
սական նոսրած ըլլայ, այլ ինքը հպարտաբար կը մերժէ զան : Այս
ստուիշխանը իր կենսագրութիւնը ալ (Autobiographie) տպել տուեր
էր Ֆրանսերէն որու մէջ այնպիսի բաներ կը պատմէին որ Հագար
և մի գիշեր ի տուսպէլը յիշել կուտան : Աս մարդը ինք իրեն հե-
տեակ պատուանդունները կուտայ. Նորին արքայական վեհութիւն
Լէոն-Յակոբ, Արմենիայի իշխան կամ պէտ, իշխան Քորիքոցի (1),
իշխան Ժորժիայի, իշխան Լուսիյնան — Բուբիյնէաք (2),
իշխան Ժարանի, պայազատ ժառանգ Արմենիայի Թագին : Ժո-
ղովրդեան ամեն կարգի մարդերէ ոշորմութիւն խնդրել իրեն հա-
մար անարժան բան չը համարիր : Իշխան Քորիքոցի պատուա-
նունը այն մարդու ո՛վ ըլլալը յայտնեց և ճշմարտութիւնը ոստի-
կանութեան ակներե հզա՝ : Պերլէնի ստտիկանութեան արձանա-
գիրքին մէջ, 1847 թուականին, յետագայ տեղեկութիւնը կը գտ-
նուի Քորիքոց անունին քով : « Քորիքոց, կարծեալ իշխան և
« պայազատ (Czarowits) Արմենիայի և Ժորժիայի ; Թուն Լէոն
« վեցերորդի և պաշտօնաւոր (officier) ռուս :
« Հոկտեմբերի 24ին Պրիւսէլ հասաւ Ս . Բեղերգպուրկէն ուղէ
« զիրով մը, (1847) : Իր ըսածին նայելով Ռուսիայի տէրութիւնը
« իր ինչքը (15, 000, 000) յարքունիս զրուելով տարեկան հա-

(1) Արդեօք խորխորունի՞ ըսել կ'ուզէ :

(2) Լուսինեան-Ռուբինեան :

« սոյժ կապեր է իրեն 1000 կամ 1500 բոսայի և Կորչաքոֆ իշխան-
 « նին (այն ժամանակը Սթիւթկարի ղէսպան) յանցներ է որ վճա-
 « րէ զան : Այլ մենք երկարօրէն բնառելէն էառ տեսանք թէ այս
 « օտարականը իր ըսածին պէս մարդ մը չ'է , թէ ինչքը յարքանիս
 « չ'է զբաւուէր , և թէ ընդունելու հասոց մը չ'ունի : Իր ճշմարիտ
 « տնունն է Ժօաննիս (Յովհաննէս) . իր հայրը նաւակարար էր
 « Սամարանկի մէջ (Ժափա) և իր մայրը , Հելլիկ անուն , պմա-
 « նուհի մը :

« Յովհաննէսը երկու տարի Լէյտ քաղքին ճեմարանին դասե-
 « րու ունկնդիր - եղաւ և քննութիւն անցունելով տիաղոս մ'ալ
 « առաւ : Այս սուտանուն Քորիքոցի իշխանը Պրիսակէ էլաւ ,
 « Անկիլայ գնաց . հոս համեմելէ էառ թիկնապահի մօրհակ մը
 « (brevet) ուղեց , իր այս խնդիրը մերժեցաւ : Այնուհետեւ Վիկ-
 « ցօրիս իշխանութիւնն զիմեց , և անորմէ օգնութիւն ուղեց ըսե-
 « լով թէ Նիկողայոս կայսեր ղէմ դաւադիր ըլլալէ էառ բռնա-
 « դատէր է իր հայրենիքը թողուլ և օտար երկիր ստաւիսիլ :
 « Այս կերպով 1500 ֆրանք առաւ անորմէ : 1847. յուլիսի 2ին
 « Էքս-լա-Շաբլէն անցաւ և քանի մը օրէ ետքը Սթիւթկարի մօ-
 « տերը եկաւ : Այս քաղաքի մէջ սուղքին հիւրատուններէ մէկը
 « ընտրեց , հոն մէկ քանի օր բնակեցաւ , այլ ծախքը չի վճարելով
 « անկէ էլաւ մասնաւոր տան մը մէջ նստաւ : Թէպէտ և իր ուղե-
 « զիրը ինծու էր , այսու ամենայնիւ համարձակեցաւ Կորչաքոֆ
 « իշխանին ներկայիլ և անոր առջևը պնդել թէ Արմենիայի
 « պաշաղատ իշխանն է : Կորչաքոֆ չուղեց անգամ զանիկա
 « Ռուսիայի հարատակ ճանչնալ և ոչ ստակ մը տալ : Սուտանուն
 « իշխանը իր նամակները Պրիսակ թող տալով և չը կրնալով իր
 « տոմսակները վճարել Սթիւթկար քաղքէն վճնալեցաւ , իրեն
 « հաւատարմ ըլլանք նէ այնուհետեւ Պատ գացեր է : »

Թշուառ Հայաստան նայէ՛ ուրկէ ուր կ'իյնայ սլաւիւղ և մէկը
 չ'ելլէր զան պաշտպանելու համար... :

— Լեւոնդանուան Պելժ անուն օրագիրը կը պատմէ թէ երի-
 տասարդ Տիւմային թատրէղութիւնը խաղալու ստանը (1) Բող
 Շէրի անուն երեւելի օրիորդը որ պարտնուէր յ'Անժին կարգը կը
 խաղայ Պելլիսի մէջ , փոխանակ ըսելու « զլուխս կ'առնեմ կ'եր-

(1) ՏՊԱ Արեւելք թիւ 2 :

Թամօտար երկիր, և հոն Նդալեան իշխանի մը հետ կը կարգուիմ» ինչպէս և հեղինակը գրէր է իր գիրքին մէջ, Րոզ Շէրին ըսեր է « Կ'երթամ օտարական իշխանի մը հետ, օրինակի աղազաւ Հայ իշխանի մը հետ կ'ամուսնանամ : » Այս խօսքը ծանր հեզնութիւն մը կը սրարունակէ և լէոն սուլտանուն իշխանին պատճառաւ հայու անունը մինչև Թատրի մէջ կը խայտառակուի :

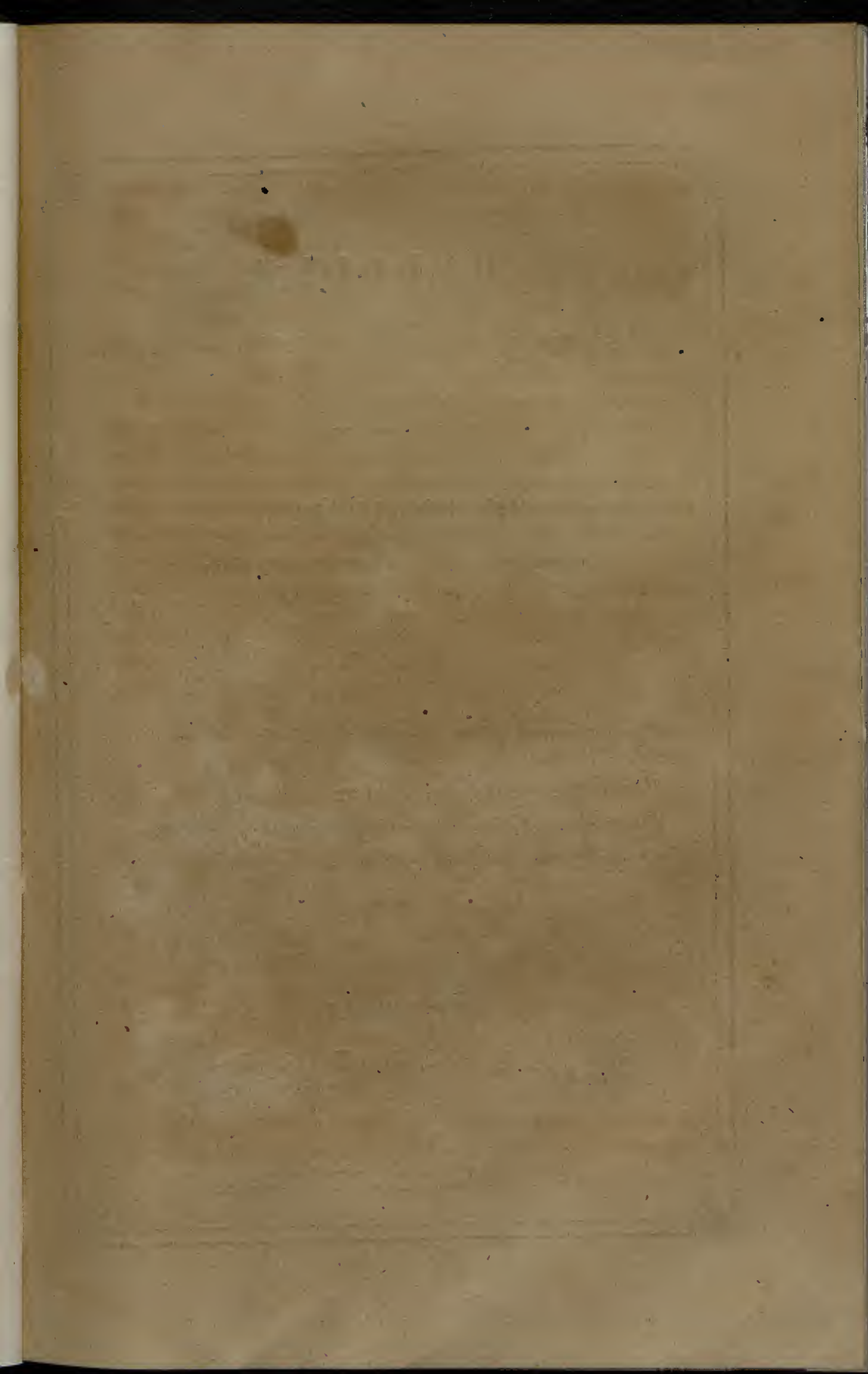
— Հիւրմիւղեանը Բարիզ հասնելէ քանի մը օր ետքը, երբ Մուրատեան ազգային վարժարանի դէմ իր չար միտքը յայտնել սկսաւ, և աշակերտներու սիրտը տակուկրայ՝ ըրաւ, ասոնք սկսան անոր պատկերը ծիծաղելի կերպով անդին ապին նկարել և վրիժառու ոգով դրօսնուլ : Օր մը յաջողակ աշակերտներէ մէկը տախտակին (tableau) առջեւ կ'անցնի, կաւիճ ի ձեռին անոր գէմբը ծուռումուռ կը նկարէ և Հիւրմիւղեանին անունը անոր տակը դնելով կը հեռանայ անկէ : Ուրիշ մը կուգայ ծաղրանկարը կը տեսնէ, անունը կը կարդայ, կը խնդայ և կաւիճը առնելով Հիւրմիւղեանին անունը կ'արէ և տեղը կը գրէ « Յմ հիւր աղնիւ. » որնոր հեզնական անդրատառ (anagramme) մ'է այս անարժան մարդուն : Հիւրմիւղեանը ինչ աղնիւ հիւր ըլլալը յայտնի ըրաւ, Հ. Սարգիս զուրս վնասելով :

— Այս շաբաթ մեռաւ Րիտ երեւելի անդրիագործը : Մնաւ Րիտ 1784 յունվարի 4ին. իր հայրը համեստ բանտր մ'էր և իր տղան մինչև տասն և վեց տարեկան ըլլալը հօրը արհեստին հետեւեցաւ : Յերեկոյի իր ուսումին կը պարապէր և բոլոր օրը վառարան շինելու կ'աշխատէր. Ուսումնական և արհեստասէր մարդու մը պաշտպանութեամբ Րիտ Բարիզ եկաւ և 1812 Հոտմայի ձև ձրցանակը առաւ : Վաթերլոյի պատերազմէ ետեւ իր բարերարը, Պ. Ֆրէմիէ, արքայաբնակ, Րիտ չ'ուղեց անկէ բաժնուիլ և ինքն ալ Պրիսեղ ապաւինեցաւ : Այսպիսի երախտագէտ հաւատարմութիւն մը իրեն շատ պատիւ կ'ընէ. անձնական փառքը արհամարհել և ուրիշի մը համար նուիրել ամէն մարդու տուեալ չ'է : Պրիսեղի մէջ Դաւիթ (David) անուն հռչակաւոր պատկերահանին հետ բարեկամացաւ, որ իր բարերարին նման արքայաբնակ օտար երկրի վրայ կ'ապրէր : 1827ին իր հայրենիքը դարցաւ և սկսաւ անքուն ջանքով աշխատիլ իր ապրուստը հոգալու համար : 1852ի սրանին համար արձան մը շինեց իրեն նկատ տոնելով Նեապոլի

մկնորս մը որ կրկայի հետ կը խաղայ (*Le pêcheur napolitain jouant avec une tortue*) : Այս հոյակապ արձանը մէկէ ի մէկ Րիւտին ինչ հանճարի (*génie*) տէր ըլլալը յայտնէց և ընդհանուր գովեստի մը տեղի տուաւ : Անկէ ետքը սկսաւ յաղթութեան կամարին (*Arc-de-Triomphe*) քարակոփ զարդերը շինել, Մօնժիւն, Պերժրան դօրաւարին Ժան ա' Արքինն անդրինները քանդակել և քանի մը եկեղեցիներու համար այլ և այլ աշխատութիւններ կատարել. ասոնց մէջ նշանակելի է Մկրտաւորին Քրիստոսի (*Le baptême du Christ*) ըստած արձանը : Թիւլլըրիի սրարտեղի մէջ տեսնուած *Կատունի* (*Caton d'Utique*) ընտիր արձանն ալ այս երեւելի արհեստաւորինն է : Աւերորդ կ'ըլլայ մի առ մի իր ամէն արդիւնքը յիշել, իր ամնման ձեռքը ինչ քարի որ զպէր այնպիսի ձև մը կուտար որու զաղաւնիքը ինքը միայն զիտէր և որ թշնամիներու անգամ զարմանք կը պատճառէր : Մեծ էր Րիւտին համճարը այլ իր սիրտը աւելի մեծ էր և աւելի գովութեան արժանի : Րիւտ հանրապետական էր... :

Համարատու Տըլէդր :

ԱՐԵՒԵԼՔ

Ամիսը երկու անգամ կ'ելլէ, մէկին էւ տասնըհինգին, ամեն մէկ թիւը
երկու թերթ ութածալ :

ԳԻՆ ԱՏՈՐԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

ԲԱՐԻՁ	ՕՏԱՐ ԵՐԿԻՐ
ՏԱՐԵԿԱՆԸ 20 ֆ .	ՏԱՐԵԿԱՆԸ 26 ֆ .

Ինչ որ շարադրութեան կը վերաբերի առ Ս. Ոսկանեան տապաւելու է
(rue de Seine, 21) :

Ձեռագիրները եւ չ'են տրիւր, եթէ չը տըպին, կ'այրւին :

Անանուն յօդած մը չը հրատարակելիւ . ֆրանսայի օրէնքի դէմ է :

Անվճար նամակը կամ ծրարը կը մերժուի :

ԳՈՐԾԱԿԱԼՔ

ՊՕԼԻՍ Յարցի Ա. Պէրպէռեանի Գրատունը
ԻԶՄԻՐ Յարցի Արիարեանի Գրատունը :
ՅԵԳԻՊՏՈՍ Յարցի Տ. Գառպարեան Նղրարք :